Izabela Klimentowska
Zakład Pedagogiki
WSP Bydgoszcz

WPŁYW ZINTEGROWANEJ PERCEPCJI WZORU OSOBOWEGO NAUCZYCIELA NA EFEKTY WYCHOWANIA /badania empiryczne/

1. Uwagi terminologiczne

W artykule tym przedstawiam fragment badań empirycznych, dotyczących wpływu zintegrowanej percepcji wzoru osobowego nauczyciela na efekty wychowania, których wskaźnikiem są odpowiednio pojęte sukcesy uczniów.

Wstępnie należy zdać sobie sprawę z przyjętego sposobu rozumienia podstawowych terminów występujących w artykule. Jednym z nich jest pojęcie "wzoru osobowego". Pojęcie to należy do grupy terminów szczególnie wieloznacznych [1]. Wydaje się, że różnorodne definicje dają się sprowadzić do co najmniej dwóch koncepcji znaczeniowych. W pierwszej z nich wzór osobowy rozumiany jest jako model cech osobowości, w koncepcji drugiej - jako model pewnych wartości, które kształtują pożądaną osobowość. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt podstawowych różnic między pojęciem wzoru osobowego, a pojęciem osobowości. Trzeba to uczynić tym bardziej, że niekiedy odnosi się wrażenie, iż pedagodzy praktycy, a nawet teoretycy używają tych pojęć zamiennie. Najogólniej można powiedzieć, że pojęcie osobowości jest pojęciem teoretycznym służącym do wyjaśniania zachowań ludzkich. Z kolei pojęcie wzoru osobowego, a zwłaszcza jego wersje znaczeniowe stosowane w pedagogice, ma charakter normatywny, określa pożądany kierunek i stany rozwojowe osobowości. Zatem analizowane pojęcia mają zupełnie inny status teoriopoznawczy.

Poprzez swój aksjologiczno-normatywny charakter pojęcie wzoru osobowego jest ściśle powiązane z problematyką wartości. Najbardziej klarowną wersję tej zależności przedstawił K.Żygulski [2]. Autor ten słusznie uważa wzory osobowe za elementy wzorów kultury, których zbiór tworzy kulturę. Z kolei wzór kultury stanowi "realizację i materializację wartości". Idąc za tym tropem myślowym, dochodzimy do pojęcia wzoru osobowego określonego przez wartości, które go wyznaczają. Wartościujące ujęcie tego pojęcia pojawia się również jako rezultat innej argumentacji. Otóż zakładając normatywny charakter terminu "wzór osobowy", dochodzimy do pojęcia celów wychowania, jak również indywidualnych celów życiowych zakładanych przez jednostkę. Jeśli chodzi o zależność celów wychowania od przyjętych wartości, to zagadnienie nie podlega dyskusji [3]. Z kolei wykazano również, że wartości stanowią standard określający wybór bliskich i dalekich, osobistych i pozaosobistych celów życiowych [4]. Określenie wzoru osobowego przez wartości nie jest tożsame z odżegnywaniem się od pojęcia cech osobowości w ramach analizy wzoru. Wręcz przeciwnie - stwarza możliwości pogłębionej syntezy tej problematyki. Nie ulega bowiem wątpliwości, że tzw. cechy osobowości w dużej mierze kształtują się w procesie rozwoju człowieka i stanowią jednocześnie efekt zabiegów wychowawczych i samowychowania. Tym samym istnieje związek między celami wychowania opartymi na wartościach i cechami osobowości, które w dużym stopniu są zaprogramowane przez cele wychowania. Ten rodzaj ujęcia wydaje się poprawny nie tylko ze względów teoretycznych, ale ponadto z uwagi na cele praktyczne związane z zadaniami pedagogiki oraz szeroko rozumianej socjotechniki [5]. Powyższe względy uzasadniają przyjętą przeze mnie interpretację pojęcia wzoru osobowego nauczyciela w kategoriach pojęciowych związanych z wartościami. W artykule związek ten określam operacyjnie poprzez zastosowanie odpowiedniego kwestionariusza

wartości, o czym piszę w dalszych partiach.

Pozostaje do wyjaśnienia przyjęty sposób rozumienia wyrażenia: "zintegrowana percepcja wzoru osobowego nauczyciela". Podtrzymując wartościujące określenie wzoru osobowego, przez percepcję wzoru osobowego nauczyciela rozumiem hierarchicznie ustrukturalizowany zbiór tych wartości, które powinien w swym postępowaniu realizować "idealny" nauczyciel. Oczywiście percepcja jest zawsze czyjąś percepcją i stąd wynika jej większe lub mniejsze zróżnicowanie.

Dwie percepcje wzoru osobowego nauczyciela: p_1 i p_2 nazwiemy całkowicie rozbieżnymi, jeśli żadna z wartości określających wzór w percepcji p_1 nie wchodzi do wzoru określonego w percepcji p_2.

Dwie percepcje wzoru osobowego nauczyciela: p_3 i p_4 nazwiemy całkowicie zbieżnymi, jeśli wszystkie wartości określające wzór osobowy w percepcji p_3 zawarte są w zbiorze wartości określających wzór w percepcji p_4.

W praktyce najprawdopodobniej mamy do czynienia z percepcjami określonymi w zbiorach wartości, które się krzyżują.

Odnieśmy teraz powyższe ustalenia do zagadnienia wychowania zintegrowanego. Należy jeszcze za H.Muszyńskim [6] przypomnieć, że realizacja celów wychowania wymaga również określonego wzoru osobowego nauczyciela i stanowi "efektywny środek urzeczywistnienia społeczeństwa, którego opis zawiera przyjęta ideologia".

W realizacji celów wychowawczych uczestniczą różne środowiska, których oddziaływanie wychowawcze scala szkoła. Scalające oddziaływanie szkoły na środowiska wychowawcze jest myślą przewodnią teorii wychowania zintegrowanego sformułowanej przez E.Trempałę [7]. Pojęcie integracji w tym ujęciu wiąże się z pojęciem scalania. Nawiązując do tego określenia, powiemy, że percepcje p_1 i p_2 wzoru osobowego nauczyciela są ze sobą tym

bardziej zintegrowane, im większa liczba wartości określających ten wzór jest wspólna dla percepcji p_1 i p_2.
Percepcje zintegrowane odpowiadają więc percepcjom zdążającym do zbieżności w myśl wyżej podanego określenia. Jeśli więc weźniemy przykładowo pod uwagę dwa środowiska wychowawcze: nauczycieli i rodziców, to powiemy, że posiadają tym bardziej zintegrowaną percepcję wzoru osobowego nauczyciela, im większą wykazują zgodność co do tego, jakie wartości w swym postępowaniu winien realizować nauczyciel. Mówiąc intuicyjnie: bardziej zintegrowanej percepcji wzoru osobowego nauczyciela odpowiada bardziej podobna wizja nauczyciela i jego postępowania.

2. Charakterystyka problemu badawczego i procedury badawczej

2.1. Problem badawczy i hipoteza

Empiryczny problem badawczy tego artykułu zawarty jest w pytaniu: w jakim stopniu poziom integracji percepcji wzoru osobowego nauczyciela u rodziców z percepcją tegoż wzoru u nauczycieli wpływa na efekty wychowania stwierdzane u dzieci.
Celem uniknięcia dłużyzn w sformułowaniach przyjmijmy poniższy skrót: WON jako wzór osobowy nauczyciela.
Przypomnijmy, że dwie percepcje WON - p_1 i p_2 są tym bardziej zintegrowane, im większa jest liczba wspólnych wartości, które wzory te określają.
Zakładam, że poziom integracji w percepcjach WON rodzicielskiej i nauczycielskiej jest zmienną niezależną, a poziom wychowania dzieci zmienną zależną.

Obecnie można przejść do sformułowania hipotezy:

Dzieci, których rodzice cechują się percepcją WON zintegrowaną z percepcją WON reprezentowaną przez nauczycieli charakteryzują się bardziej optymalnymi efektami wychowania od dzie-

ci, których rodzice cechują się percepcją WON znacznie różniącą się od analogicznej percepcji nauczycieli.
Określenie wskaźnika integracji percepcji WON i wskaźnika zróżnicowanych percepcji WON zostanie przedstawione niżej po omówieniu metody badań.

2.2. Metoda badań i wskaźniki

Celem zbadania ujętej w kategoriach wartości percepcji WON, jaką charakteryzują się nauczyciele oraz rodzice, zastosowałam Kwestionariusz wartości - M.Rokeacha [8]. W badaniach przyjęłam technikę, która polegała na:

a/ ograniczeniu listy wartości do 18 [9],

b/ konstruowaniu WON według następującej instrukcji:

" Z 18 wartości wypisanych i określonych w arkuszu wybierz 9, które twoim zdaniem winien realizować idealny nauczyciel i uporządkuj je według ważności od I do IX".

Badania przebiegały w trzech etapach. W etapie pierwszym przebadano 27 nauczycieli i uyskano od nich indywidualne WON. Na ich podstawie opracowano "przeciętny" WON, wybierając 9 wartości najczęściej przypisywanych idealnemu nauczycielowi.
W etapie drugim przebadano rodziców celem uzyskania od nich indywidualnych WON.
Następnie indywidualny WON każdego z rodziców porównywano z "przeciętnym" WON nauczycielskim, co stanowiło podstawę do podziału rodziców na dwie grupy:

a/ rodziców o percepcji WON zintegrowanej z "przeciętną" percepcją nauczycieli w zakresie WON,

b/ rodziców o percepcji WON niezintegrowanej z analogiczną percepcją nauczycielską.

Za podstawę podziału rodziców na dwie powyższe grupy przyjęto wskaźniki oparte na statystycznym rozsiewie wartości występującym łącznie w WON rodzicielskich i "przeciętnym" WON na-

uczycielskim. Stwierdzona rozpiętość wyboru tych samych wartości wahała się od 0 - 7.

Wskaźnik 1. Do rodziców zintegrowanych z "przeciętnym" WON nauczycielskim zalicza się tych, których własny WON zawiera co najmniej 4 wartości wchodzące w skład WON nauczycielskiego.

Wskaźnik 2. Rodziców, których WON nie odpowiadają warunkom wskaźnika, zalicza się do grupy niezintegrowanych w zakresie percepcji WON.

W etapie trzecim przeanalizowano dzieci badanych rodziców z uwagi na efekty wychowawczo-dydaktyczne, jakimi się charakteryzowały. Dążąc do uzyskania wyników kontrastowych dokonano podziału dzieci na dwie grupy:

a/ uczniów o wybitnych sukcesach w szkole,

b/ uczniów o wybitnie zaniżonych sukcesach w szkole.

Do pierwszej grupy zaliczono uczniów, którzy jednocześnie:

- posiadają za ostatni rok średnią ocen z przedmiotów powyżej dobrego,
- posiadają wzorową ocenę z zachowania,
- wyróżniają się w co najmniej jednej z poniższych form aktywności: wybitnym udziale w pracach społecznych, pozalekcyjnych zajęciach przedmiotowych, zajęciach sportowych lub twórczości artystycznej.

Do grupy drugiej zaliczono uczniów, którzy jednocześnie:

- zostali skierowani do poradni wychowawczo-zawodowej z uwagi na trudności wychowawcze lub dydaktyczne nie uwarunkowane obniżoną sprawnością umysłową lub znerwicowaniem, a także innymi zaburzeniami psychiatrycznymi /wyniki badań poradni/,
- powtarzają klasę lub przeszli do klasy ósmej z poprawką albo w opinii nauczycieli: "ledwo przeszli",
- nie wyróżniają się innymi - uprzednio wymienionymi - formami aktywności.

Ogółem spośród przeanalizowanych 136 uczniów wytypowano 27 do

grupy pierwszej i 29 do grupy drugiej.
Dane potrzebne do przeprowadzenia klasyfikacji uczniów na dwie powyższe grupy uzyskano na podstawie wywiadu z nauczycielami oraz opinii.

2.3. Grupa badana

Grupę badaną stanowili nauczyciele /N=27/ i rodzice /N=136/ z Nowej Soli /woj. zielonogórskie/. Nauczycieli przebadano w czasie szkoleń pedagogicznych. Badania rodziców przeprowadzono w Miejskiej Poradni Wychowawczo-Zawodowej przy okazji zbierania danych dotyczących sformułowania porady zawodowej /ich dziećmi byli uczniowie klasy VIII/. Na ogólną liczbę 136 przebadanych rodziców 125 stanowiły matki /92%/.
Opisane tu badania są fragmentem szerszych badań prowadzonych we wspomnianej poradni w 1976 roku nad wartościami.

3. A n a l i z a w y n i k ó w

Z uwagi na to, że każdemu z przebadanych rodziców odpowiadało jedno dziecko, możemy dzieci podzielić na dalsze dwie grupy:

a / dzieci, których rodzice w zakresie percepcji WON są zintegrowani z odpowiednią percepcją nauczycieli /zgodnie z przyjętymi wskaźnikami/,

b / dzieci, których rodzice w zakresie percepcji WON nie są zintegrowani w relacji do percepcji nauczycielskiej.

Na podstawie badań liczebność grupy pierwszej - n_1 - ustalono na 43 osoby, a liczebność grupy drugiej - n_2 - na 93 osoby.

Zgodnie z hipotezą winniśmy oczekiwać, że liczba dzieci o wybitnych sukcesach będzie nieprzypadkowo większa w grupie tych dzieci, których rodzice są zintegrowani z nauczycielami w zakresie percepcji WON.

Wprowadźmy oznaczenia:

n_1 - liczba dzieci, których rodzice są zintegrowani ż nauczycielami w zakresie percepcji WON,

n_2 - liczba dzieci, których rodzice nie są zintegrowani z nauczycielami w zakresie percepcji WON,

m_1 - liczba dzieci o wybitnych sukcesach w grupie n_1,

m_2 - liczba dzieci o wybitnych sukcesach w grupie n_2.

Zgodnie z hipotezą nierówność

$$\frac{m_1}{n_1} > \frac{m_2}{n_2}$$

powinna być statystycznie istotna.

Celem stwierdzenia poziomu statystycznej istotności hipotezy stosujemy test "u" do badania istotności różnic między frakcjami [10].

Test "u" dany jest wzorem

$$u = \frac{p_1 - p_2}{\sqrt{p \cdot q\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}},$$

gdzie:

$$p_1 = \frac{m_1}{n_1},$$

$$p_2 = \frac{m_2}{n_2},$$

$$p = \frac{m_1 + m_2}{n_1 + n_2},$$

$$q = 1 - p,$$

Badając różnice między frakcjami:

p_1 - wybitnych i posiadających rodziców zintegrowanych z nauczycielami w zakresie percepcji WON i

p_2 - wybitnych i posiadających rodziców o percepcji WON niezintegrowanych z nauczycielami,

otrzymujemy na podstawie danych z badań

$$p_1 = \frac{17}{43} = 0{,}395 , \qquad p = \frac{17 + 10}{43 + 93} = 0{,}198 ,$$

$$p_2 = \frac{10}{93} = 0{,}107 , \qquad q = 1 - p = 0{,}802.$$

Obliczamy wartość "u", która wynosi 4,11 i znacznie przekracza wartość charakterystyczną dla poziomu istotności 0,01. Wartość "u" wskazuje na konieczność odrzucenia hipotezy zerowej, mówiącej o braku zależności i przyjęcia naszej hipotezy o istnieniu zależności między integracją rodziców z nauczycielami w zakresie percepcji WON a uzyskiwaniem przez dzieci tych rodziców wybitnych sukcesów w szkole.

Rozpatrzmy jeszcze, czy zależność działa w odwortnym kierunku, tzn. czy fakt niezintegrowania rodziców z nauczycielami w zakresie percepcji WON wiąże się z brakiem sukcesów u ich dzieci.

Na podstawie badań otrzymaliśmy następujące dane: liczba dzieci o wybitnie zaniżonych sukcesach w grupie dzieci posiadających rodziców "zintegrowanych" - $m_1 = 5$, liczba dzieci o wybitnie zaniżonych sukcesach w grupie dzieci posiadających rodziców "niezintegrowanych" - $m_2 = 24$.

Przystępując do obliczenia "u" otrzymujemy:

$p_1 = 0{,}116,$

$p_2 = 0{,}258,$

$p = 0{,}213,$

$q = 0{,}787.$

Obliczone "u" = 2,008. Jest to zależność istotna na poziomie 0,05. Przyjmujemy więc hipotezę w wersji odwrotnej: istnieje faktyczna zależność między niezintegrowaniem rodziców z nauczy-

cielami w zakresie percepcji WON, a uzyskaniem przez ich dzieci wybitnie obniżonych sukcesów w szkole.
Ta zależność wzmacnia jeszcze naszą hipotezę. Biorąc pod uwagę stwierdzone poziomy istotności, musimy jednocześnie uznać, że fakt omawianego rozwoju integracji rodziców wiąże się bardziej z wybitnymi sukcesami dzieci, aniżeli jego brak - z sukcesami wybitnie obniżonymi.

4. Interpretacja merytoryczna rezultatów analizy statystycznej

Reasumując wyniki analizy statystycznej, można stwierdzić ogólną prawidłowość: zintegrowanie rodziców z nauczycielami w zakresie referowanego WON wiąże się z sukcesami dzieci tych rodziców w procesie wychowania, natomiast brak takiej integracji - z brakiem sukcesów dzieci.
Użyłam tu wyrażenia "wiąże się", a nie "powoduje", co byłoby ścisłym oddaniem treści postawionej hipotezy. Wynika to z tego, że test "u" określa zależność, a nie jej kierunek. W związku z tym trzeba się zastanowić nad tym, czy ewentualnie nie jest tak, że to właśnie sukcesy uczniów wpływają na poziom integracji ich rodziców z nauczycielami w zakresie preferowania WON i czy brak tych sukcesów nie determinuje słabej integracji.
Ten teoretyczny wariant miałby następującą argumentację.
Wysoka ranga dziecka w szkole /sukces/ mogłaby skłaniać rodziców do zbieżności z poglądami, przekonaniami i wartościami nauczyciela na drodze odczuwanej propulsji, uczuć wdzięczności itp.
Trzeba jednak stanowczo podkreślić, że wszystkie te wartości możliwe do przypisania WON były społecznie uznane i miały dodatni wydźwięk emocjonalny. Fakt wyboru przez rodziców dzieci z sukcesami tych wartości, które były w dużym stopniu tożsame

z wyborami nauczycielskimi, zmuszałby do zakładania czegoś w rodzaju telepatii, co jest bezsensowne.

W rezultacie przyjmuję więc postawioną hipotezę, czyli zależność sukcesów dziecka do funkcjonowania u jego rodziców percepcji WON zbieżnej do percepcji WON u nauczycieli /WON zintegrowane/ i zależność miernych sukcesów od braku zintegrowanego WON.

Na marginesie stwierdzonej prawidłowości trzeba poczynić jeszcze jedną uwagę. "Zintegrowanie" rodzicielskiego WON może oznaczać również inną zbieżność. Mianowicie wartości przypisywane przez rodziców "idealnemu" nauczycielowi mogą być czymś w rodzaju projekcji ich własnego obrazu siebie w roli nauczyciela. W tym przypadku integracja oznacza ten sam typ osobowości wartościującej. Wydaje się więc, że owe scalenie na gruncie WON jest nie tylko integracją na poziomie WON, integracją na poziomie postrzegania i oceniania celu wychowania, lecz również integracją poczynań wychowawczych. W tym świetle hipotezę naszą należy uważać za zweryfikowaną.

5. W n i o s k i

Przeprowadzone badania miały wybitnie wycinkowy charakter. Sądzę jednak, że ich rezultat daje możliwość określenia pewnych wniosków.

a. Pokazano, że dla sukcesów uczniów integracja środowisk wychowawczych na poziomie wartości ma pozytywne znaczenie /zakładając wartości społecznie uznane/, a jej brak znaczenie negatywne.
b. Wzory osobowe nauczyciela /jak i zapewne ucznia/ nie są hipostazami. Określone wartościami wyrażają kierunkowe aspekty działania twórców tych wzorów.
c. Wyniki pokazują, że badany rodzaj integracji można kształtować przez odpowiednie oddziaływania profilaktyczne i kompensacyjne. Wydaje się, że jedną z metod może stanowić wdrażanie

rodziców do pracy wychowawczej na terenie szkoły. W tej dziedzinie duża rola winna przypaść pedagogowi szkolnemu.

d. Pojęcie integracji może być poddane dalszym analizom znaczeniowym oraz obróbce formalnej. Na tej drodze, jak sądzę, będzie można opracować szereg wskaźników integracji.

1/ A.Jasińska, R.Siemieńska, Wzory osobowe socjalizmu, Warszawa 1975;
W.Okoń /red./, Osobowość nauczyciela. Warszawa 1959.

2/ K.Żygulski, Wartości i wzory kultury. Warszawa 1975, s. 126 i nast.

3/ Por. np.: H.Muszyński, Ideał i cele wychowania. Warszawa 1974; K.Kotłowski, Filozofia wartości a zadania pedagogiki. Warszawa 1968 i tegoż autora: Aksjologiczne podstawy wychowania moralnego. Wrocław 1976.

4/ Cz.Matusewicz, Psychologia wartości. Warszawa 1975, s. 41-42.

5/ Por. np.: A.Klimentowski, Stosunki międzyludzkie w zakładzie pracy i ich wpływ na psychikę człowieka, w: Bezpieczeństwo i higiena pracy. WSI - Zielona Góra 1976, s. 62 i nast.

6/ H.Muszyński, Wstęp do metodologii pedagogiki. Warszawa 1970, s. 149.

7/ E.Trempała, Integracja podstawowych środowisk wychowawczych a rezultaty pracy pedagogicznej szkoły. Bydgoszcz 1969, i tegoż autora: Wychowanie zintegrowane w środowisku szkoły. Warszawa 1976.

8/ Kwestionariusz otrzymałam od doc. dra hab. Cz.Matusewicza, kierownika Zakładu Psychologii Społecznej Instytutu Psychologii UAM w Poznaniu.

9/ Wybrałam te wartości, które najbardziej wiążą się z funkcjami nauczyciela oraz odpowiadają socjalistycznemu wzorowi człowieka /por. H.Jankowski, Etyka. Warszawa 1973/. Ograniczenie listy wartości wiązało się również z praktycznymi warunkami przeprowadzonych badań - konieczność utrzymania się w reżimach czasowych. Uwzględniono następujące wartości: patriotyzm, praca, honor, pokój, równość, uznanie społeczne, wolność, ambicja, porządek, twórczość, intelektualizm, mądrość życiowa, odpowiedzialność, odwaga, opanowanie, tolerancja, uczciwość.

10/ Z.Askanàs i F.Sawicki, /red./, Metody statystyczne w kardiologii. Warszawa 1970, s. 57.